

1.

Argument in neformalna logika

Začnimo potovanje po carstvu argumentov z nekaj značilnimi primeri z različnih področij, od znanosti in filozofije do pisem bralcev in nasvetov, kako si pridobiti prijatelje. Nekateri so lažji, drugi zahtevni, nekateri zabavni, drugi bizarni, nekateri bodo obravnavani bolj podrobno, drugi pa so kot eksemplarji iz bestiarija, ki nas opozarjajo na čudesa, ki se najdejo v tem carstvu.

V času moderne evlucijske biologije je težko verjeti v Evo, nastalo iz Adamovega rebra. Pa vendar prav moderna evlucijska biologija trdi, da obstaja zgodovinsko prvi ženski prednik vseh ljudi, ki so danes živi.

Obstaja neka ženska, »mitohondrična Eva« ali »pramati«, ki je zgodovinsko prvi, neposredni ženski prednik vseh ljudi, ki so danes živi. Začnimo z množico (A) vseh ljudi, ki so ta trenutek živi. Vsakdo ima samo eno mater, zato si oglejmo množico B, ki vsebuje pokojne matere vseh tistih, ki so danes živi. Množica B je nujno manjša kot A, kajti nihče nima več kot ene matere, vsaj nekatere matere imajo po več otrok in ljudje so, seveda, umrljivi. Nadaljujmo z množico C, množico mater vseh mater iz množice B. Ta množica je še manjša. Nadaljujmo po tem postopku z množicami mater, ki so matere mater in matere matere mater Množice z vsakim korakom nazaj v zgodovini, z vsako zgodnejšo generacijo, vsebujejo manj žensk. Ko se pomikamo v času nazaj, izključujemo veliko žensk, ki so bile sodobnice tistih, ki so v naših množicah. To so ženske, ki so živele in umrle brez otrok ali pa so umrli njihovi ženski potomci. Na koncu nujno pridemo do ene same osebe, ženske, ki je najbližji neposredni prednik vseh, ki so danes živi. O njej vemo, da je imela vsaj dve hčeri, ki sta imeli otroke, ki so preživel. Če bi imela samo eno hčer, bi bila ta »pramati«! Seveda pa pramati ni bila začetnica vrste *Homo sapiens*. Mnogo žensk pred njo je sodilo v našo vrsto, vendar niso imele neposrednih ženskih potomcev, ki bi vodili do danes živečih ljudi. Po enakem razmisleku se lahko prepričamo, da obstaja nek moški, »praoče«, ki je zgodovinsko zadnji, neposredni moški prednik vseh ljudi, ki so danes živi. Izjemno malo pa je verjetnosti, da bi »praoče« in »pramati« živela v istem času. [Povzeto po Dennett C. D. (1995): *Darwin's Dangerous Idea*, Penguin Books, str. 97–98]

Sklep o obstoju »pramatere« je presenetljiv, toda tisti, ki verjame v sodobno znanost in v logiko, bi moral sklep sprejeti kot resničen. Zakaj? Zaradi *moči argumenta* — kdor je razumen, uvidi, da je sklep na tak način podprt z razlogi, da ti vodijo do njegovega sprejetja. Dokazovanje sicer ni enostavno, ne sklep ne razlogi niso samoumevni (temelje na razmisleku o tem, da mora vsaka vrsta imeti svoj začetek), toda v carstvu argumentov ne moreš enostavno reči »v to pa ne verjamem« — svoje prepričanje moraš utemeljiti. Če se ne strinjate — razmislite, kaj je ali bi lahko bilo z argumentom narobe. Tako kot je razmislil(a) *Diareja* (Mladina 7.3. 2005) o predlogu, da bi povečali rodnost na Slovenskem z obdavčitvijo poročenih parov brez otrok:

Obdavčili bomo poročene pare brez otrok. Tako bodo mladi več rojevali. Ali pa se manj poročali.

Če vas začetni odlomek spominja na matematični dokaz, imate prav. Toda argumenti se ne skrivajo samo v matematičnih dokazih. In praviloma so veliko bolj enostavni, kot kaže sklepanje, s katerim *Diareja* spodbija argument za novo obdavčitev.

V argumentu je določena trditev na razumen način podprta z razlogi, ki vodijo do njenega sprejetja. *Zakaj* sploh argumentiramo? Kadarkoli naletimo na navajanje razlogov za neko stališče, ko nas prepričujejo v nakup proizvoda *a*, v to, da bi volili kandidata *b*, se pridružili skupini *c*, hujšali po dieti *d*, verjeli v načela *e*, sprejeli odločitev *f* ..., vstopamo v carstvo argumentov. Z argumenti *prepričujemo* svoje poslušalstvo in *razrešujemo* spore. Včasih argumentiramo zato, da *spremenimo* svoja stara prepričanja (»Zakaj se bojiš smrti? Brez zavesti ni ničesar, kar bi lahko bilo dobro ali slabo, v smrti pa zavesti ni,« pravijo Epikurejci), drugič zato, da *okrepimo* neko prepričanje (»Kako prav sem imel, da nisem sprejel te službe.«), tretjič zato, da sploh *pridemo* do kakega stališča (»Kam bi šli na dopust? Razlogi za gore so ..., razlogi za toplice so ..., prvi so boljši, torej, ...«), četrtič z njimi sklenemo svoje raziskovanje (»Zato, vidiš, je bil storilec profesor Moriarty.«) Argument je način oblikovanja prepričanj, s katerim pridobivamo nova spoznanja, preiskujemo, kaj je res in kaj ne, zagovarjamo dejanja in odločitve, kritiziramo teze in stališča, iščemo najboljša pojasnila za dogajanja v svetu in v nas samih. Argumente uporabljamo, ker nas zanima, v kaj naj bomo prepričani in zakaj naj bi verjeli drugim, z njimi se odločamo o tem, kaj storiti in kako nekaj moralno oceniti.

Vsak argument nas nagovarja k sprejetju nekega sklepa, toda vsako prepričevanje še ni dober argument. Dandanes skuša vsakdo svoje prepi-

čanje zagovarjati v obliki argumenta, saj se zaveda, da je argument za racionalne ljudi eno od najmočnejših sredstev prepričevanja. Argumenti (ali vsaj poskusi argumentov) nastopajo v najbolj prozaičnem utemeljevanju svojega mnenja, recimo o nesmiselnosti predpisa o obvezni vožnji avtomobilov s prižganimi lučmi:

Kot je že v Delovih Pismih bralcev ugotovil profesionalni fotograf, so luči v sončnem dnevu znamenje nenaravnosti. Ljudje veliko delajo na marketingu naše države. Uspešna država, bistri ljudje, dobre investicijske priložnosti in zunanji znaki nenaravnosti niso v isti skupini. Zakonodajalci, odpravite obvezno uporabo zasenčenih luči podnevi! Slovenija je mediteranska dežela, kjer je podnevi dan. Slovenski mali človek pravi prižganim lučem podnevi nasilje nad ljudmi, fotograf pravi: nenaravnost. Po 23 letih šolanja doma in v tujini in 10 letih delovne dobe pravim: življenjska motnja. Poslanstvo moten je, da jih odpravljamo, namesto zavestno dodajamo. [M. J., Poštni predal 29, *Delo* – *Sobotna priloga*, 16. 5. 1998]

Pismo bralcev se v svoji težnji, da bi argumentiralo za nekaj, ne razlikuje od starodavne filozofske razprave o svobodi. V obeh primerih gre za razumno prepričevanje in navajanje razlogov za neko stališče.

Če ima, kot trdi determinizem, vsak dogodek nek predhodni vzrok, potem je vsak dogodek neogibna posledica vzročnih zakonov in stanj sveta v preteklosti. Tudi človeška dejanja so dogodki. Kako smo lahko potem svobodni? Ali bi lahko ravnali drugače, kot smo dejansko ravnali? Če bi ravnali drugače, potem bi morali biti drugačni zakoni narave ali pa pretekla stanja sveta. Sposobnost drugačnega ravnanja, najbolj enostaven premik roke takrat, ko je dejansko nismo premaknili, bi pomenila, da lahko spreminjamo zakone narave ali pa preteklost. Toda to je nesmisel, nobeno človeško bitje nima takšnih sposobnosti. Zato ob resnici determinizma ne moremo biti svobodni.

Strašljivo, ampak za mnoge še vedno nekam abstraktno. Mnogo globlje nas zadeva filozofski argument, ki se skriva v naslednjem odlomku:

Prav tako neumno je tarnati, da nas čez sto let več ne bo, kot je nespametno objokovati, da nas pred sto leti še ni bilo. [Montaigne, navaja Perelman (1993), str. 73]

Nekateri argumenti so bolj znanstveni, kot je naslednji, ki zagovarja posebnost ogljika kot gradnika življenja:

Ali lahko zaradi lastne biološke zgradbe sklepamo, da nam bodo tudi druga bitja biološko podobna? Bilo bi res neumno trditi, da je ogljik edini gradnik življenja v vesolju. Vesolje je zelo raznoliko, toda ogljik je med 92 elementi skoraj edini, ki lahko oblikuje kompleksne molekule. Ljudje govorijo o življenju na pod-

lagi silicija, a pogledjmo na Zemljo — imamo veliko peska, pa iz vsega tega silicija ni nastalo življenje. [Delo, 18. 3. 1998, str. 12]

So pa tudi taki, ki so na neki čudni meji »znanosti«:

Časovni potniki iz prihodnosti, ki bi se vrnil v naš čas, bi zaradi temeljitega poznavanja prihodnjih dogodkov povzročili številne in obsežne finančne propade, zaradi katerih bi obrestne mere padle na ničlo. Obrestne mere pa so še vedno večje kot nič, zato časovnih potnikov ni in jih ne more biti. [Reiganum, M. R. (1986): »Is Time Travel Impossible? A Financial Proof.« Journal of Portfolio Managment 13, str. 10–12. Navaja Nahin P (1993): *Time Machines*, New York: American Institute of Physics]

Nekateri nas jezijo in vznemirjajo, ker posegajo v naše navade:

Sprejeti moramo strožje predpise o varnosti na letališčih, saj se le tako izognemo nevarnosti terorističnih napadov.

Z argumenti, ki so včasih zelo sumljivi, se srečuje slehernik v boju z birokracijo. Nekje na začetku znanega *Štoparskega vodnika po galaksiji* [Adams, D. (2014), Maribor: Založba Pivec] želi Arthur Dent preprečiti rušenje svoje hiše, ki stoji na zemljišču, kjer je predvidena nova obvoznica. Uradnik Gospod Prosser ga skuša prepričati, da je vse zakonito:

»Saj ste imeli vso pravico do pripomb ali pritožb, ampak do predvidenega roka, veste.«

»Do predvidenega roka?« je zatulil Arthur. »Predvidenega roka? Za vse to sem zvedel šele od delavca, ki ste ga včeraj poslali sem. Vprašal sem ga, ali je prišel pomit okna, pa je rekel, da ne, da je prišel podret hišo. In še tega ni povedal naravnost. Kje pa. Najprej je obrisal nekaj oken in mi zaračunal petaka. Šele potem mi je povedal.«

»Ampak gospod Dent, načrti so bili devet mesecev na ogled v krajevni pisarni.«

»Oh seveda, brž ko sem zvedel, sem šel naravnost v pisarno, takoj včeraj popoldne. Niste se ravno pretegnili z obveščanjem, kaj? Recimo da bi komu kaj povedali?«

»Bili so razstavljeni ... «

»Razstavljeni! Na koncu sem moral v klet, da bi jih videl.«

»Tam je pač razstavni oddelek.«

»Z baklo!«

»Ah, najbrž so spet izginile žarnice.«

»In stopnice tudi.«

»Ampak obvestilo ste dobili.«

»Ja,« je rekel Arthur, »ja, sem. Bil je na dnu zaklenjene omare za spise v kotu opuščenega stranišča, kjer piše na vratih *Pozor, hud leopard*.«

Zabavni dialog nas spominja na obrazec uradniških argumentov, ki jih vsi poznamo:

Do predvidenega roka bi se lahko pritožili pa se niste, zato morate sprejeti posledice.

Nekateri zelo vsakdanji argumenti so duhoviti v prikazu svoje poante:

Gospod D. N. je v tej rubriki zapisal, da tarifni pravilnik omogoča odvetnikom po 200.000 DEM minimalnega letnega dohodka. Takšno pisanje je navadno klafedranje. Saj tudi »tarifni pravilnik« Loterije Slovenija omogoča, da z igranjem Lota zaslužiš minimalno 400.000 DEM, in to večkrat letno. [Pisma bralcev, *Delo*, 20. 12. 1997]

Nekateri argumenti so sila preprosti, tak je naslednji stari argument po analogiji:

Brat Finnian je posodil Kolumbu iz Derrya (521–597) dragoceno Biblijo. Kolumb je naredil kopijo knjige zase, Finnian pa se je zaradi tega pritožil kralju. »Kot je odnos telička do krave, takšen je odnos kopije do izvirnika« je rekel kralj in razsodil, da mora Kolumb izročiti kopijo Finnianu. [Navaja Brenner (1993), str. 75]

Drugi so zapleteni, čeprav nastopajo v umetniški literaturi:

Sextus Empirikus (*Adversus Mathematicos*, XI, 197) pobija preteklost, ki je že bila, in prihodnost, ki še ni, in trdi, da je sedanjost deljiva ali nedeljiva. Ni nedeljiva, ker tedaj ne bi imela začetka, ki bi jo povezoval s preteklostjo, in ne konca, ki bi jo povezoval s prihodnostjo, niti ne sredine, kajti sredina nima tistega, kar nima začetka in konca. In ni niti deljiva, ker bi tedaj bila iz enega dela, ki je bil, in enega dela, ki ni. Torej sedanjost ne obstaja, tako kot tudi preteklost in prihodnost ne. [Borges J. L. (1995): »Novo spodbijanje časa«, v *Druge raziskave*, Ljubljana: Literatura, str. 136]

Ne preprostost ne zapletenost pa seveda ne povesta nič o tem, kako *dobri* so argumenti. Bralec bo zadnja dva sklepa težko sprejel, čeprav v drugem primeru ni enostavno pokazati, kje je napaka. Argumentiramo vseskozi, posebej v politiki, ampak ne vedno dobro:

[TV omizje po volitvah leta 1995 v eni od držav bivše Jugoslavije.] Na volitvah so zmagali rojalisti. Porazeni radikali se pritožujejo: »Rojalisti so kršili pravila demokracije. V predvolilni kampanji so bili mediji popolnoma na njihovi strani. Rojalisti so si privoščili zelo nizke udarce na račun nasprotnikov, ki niso imeli nobene možnosti obrambe in javnega odgovora. Nekakšna pravila igre vendar morajo obstajati. Tudi na nogometnem igrišču je sodnik, ki zapiska, kadar igra postane pregroba.« Rojalisti odgovarjajo: »Vi ste izgubili, zato se pa pritožujete. Edini sodnik so volivci in oni so se odločili za našo stranko.«

Primer nas opozarja, da pomemben del »žive,« vsakdanje argumentacije poteka v okviru *debate* in izmenjave mnenj (prim. 7. pogl.). Toda tudi

večje avtoritete se motijo, že prvi stavek slavne *Nikomahove Etike* vsebuje naslednji sumljivi argument:

Vsaka umetnost in vsako raziskovanje, kakor tudi vsako dejanje in odločanje teži — po splošnem naziranju — k nekemu dobru; od tod tudi lepa oznaka, po kateri je »dobro« »smoter, h kateremu vse teži.« [Aristoteles (1994): *Nikomahova Etika*, Ljubljana: Slovenska matica, str. 47]

Res je, vsaka cesta *nekam* vodi, toda, ali vse ceste vodijo v *isti* kraj? Morda obstaja za vsako stvar neko dobro, toda, ali res za vsako isto? Kot se najbolj razumni med nami včasih motijo, se tudi najbolj razumni med nami težko izognejo skušnjavi, da ne bi moči argumenta izrabili:

Kako lahko dvomite, da ima tudi zrak neko težo, ko pa imamo jasno pričevanje Aristotela, ki pravi, da imajo vsi elementi, razen ognja, neko težo? [Galileo]

Galileov sklep je resničen, zrak kajpak ima »neko« težo. Toda resnica sklepa še ne pomeni, da je argument dober. Tvorec sodobne fizike, znan po svoji uničujoči kritiki stare Aristotelove fizike, se brez pomislekov sklicuje na Aristotelovo *avtoriteto*, kadar to njemu samemu ustreza. Njegov »prekršek« je še sorazmerno nedolžen, včasih naletimo na namero prepričati v sklep s prevaro in uporabo navideznih argumentov ali zmot.

Toda v čem je sploh smisel argumentov? Ali ne gre samo za navajanje lastnih predsodkov v vedno novi obliki? Ali ni izmenjava argumentov navadno pričkanje in besedni spopad, nabiranje točk na račun nasprotnika, s katerim osvajamo občinstvo? V argumentu sploh *ne* moreš zmagati meni Dale Carnegie [*Kako si pridobiš prijatelje*, Ljubljana: Cankarjeva založba (1975)]. Če izgubiš, pač izgubiš. Če pa zmagaš, prav tako izgubiš, saj se bo nasprotnik čutil ponižanega in tisti, ki ga prepričamo proti njegovi volji, bo ostal pri svojem mnenju. Zato se v devetih od desetih primerov argument konča tako, da je vsaka od vpletenih strani le še bolj čvrsto prepričana, da ima absolutno prav.

Toda pozor: tudi v to, da v argumentu ne moremo zmagati, nas Carnegie *prepričuje* in to prav z *argumentom*! In pri tem predpostavlja, da je argument nekakšna tekma v izmenjavi mnenj, v kateri je cilj »zmaga« za vsako ceno. Vodilo antičnih filozofov je bilo, da gre v argumentu za takšno uporabo razuma, ki nas vodi bližje k resnici. In jasno je, da nam resnica ne bo vedno pogodu. No, morda gre res za filozofski ideal, zato vzemimo vsakdanje intelektualne spore, ki jih dobro opredeljuje naslednja oznaka [van Eemeren, F. H. in Grootendorst, R. (2004), str. 1]: »argumentacija je racional-

na aktivnost, s katero želimo razumnega kritika z navedbo upravičevalnih razlogov prepričati v svoje stališče in razrešiti razliko v mnenjih.« Ampak to še malo ne pomeni, da na koncu razprave vedno zmaga nam všečno stališče! Res je, vsi si želimo, da bi bila naša prepričanja resnična in tudi najbolj razumni med nami težko priznajo, da se motijo in spremenijo svoja prepričanja, kadar se izkaže, da utemeljeni razlogi govore proti njim. In ne prisegajo vsi na tak način oblikovanja in upravičevanja prepričanj. Ampak v stiku s tistimi, ki mislijo drugače, se bo vsakdo prisiljen zateči v carstvo argumentov. Drugačni poskusi, kako doseči, da bi vsi mislili enako, so se praviloma iztekli v najbolj mračna poglavja v človeški zgodovini.

Neformalna logika, ki jo včasih poimenujejo tudi logika »dejanskih« argumentov, preučevanje prakse argumentacije, kritično razmišljanje, teorija argumentacije, teorija praktičnega sklepanja, aplicirana logika ..., je danes cvetoče polje teoretske in praktične dejavnosti. Johnson in Blair v svojem preglednem članku (2002) opisujeta neformalno logiko kot (a) teorijo zmot; (b) teorijo (dejanskih, naravnih) argumentov. Vprašanja, ki jih preučuje, niso nova – mnoga od njih je preučeval že Aristotel. Novost je v poudarku na argumentaciji v naravnem jeziku kot med-osebni, socialni praksi, ki ima nek namen pa tudi v skepticizmu glede uporabnosti metod formalne logike kot orodja za analizo in presojo argumentov v naravnem jeziku. V oznaki »neformalna logika«, ki poudarja neformalne standarde in merila za analizo in oceno vsakdanjih argumentov, se za mnoge skriva površnost in pomanjkanje strogosti (prim. Hitchcock (2000), str. 130). Strinjam pa se s tem avtorjem, da »... raziskovalni program neformalne logike ne izključuje rabe formalnih metod ali sklicevanja na formalno logiko. Boljše ime bi nemara bilo 'teorija argumenta'. Ta vprašanja so tradicionalno bila del logike v širokem pomenu te besede. Oznako lahko razumemo tako, da označuje tisti del logike, ki ga ne pokriva sodobna formalna logika« (Hitchcock (2007), str. 101).

Kot bomo izvedeli v poglavju o definicijah (3.4) so negativne definicije slabe, ker so preširoke. S čim pa se ukvarja sodobna formalna logika? V osrednjem (ožjem) pomenu se logika ukvarja s preučevanjem odnosa logičnega sledenja, logične posledice. Kdaj nek stavek (propozicija) logično sledi iz drugih? Kdaj sklep v nekem argumentu logično sledi iz premis? V okviru formalnih pristopov argument v bolj ali manj bogatem logičnem jeziku formaliziramo in potem v tem ali onem logičnem sistemu »izračunamo«, ali sklep sledi. Ampak večina zanimivih vsakdanjih argumentov ni deduktivnih (izračunljivih), če pa so, potem je najbolj zanimivo vprašanje, zakaj sploh sprejeti ponujene razloge in kakšne so alternative. Upoštevati mora-

mo tudi vpliv konteksta ter retorične in dialoške razsežnosti »živih« argumentacij. Mislim pa, da bi tudi v vsakdanji argumentaciji morale veljati norme racionalnosti, ki so predmet logike v *širokem* smislu in je za Aristotela *Organon* (orodje) vsakega mišljenja. Logika v širokem smislu kanonizira osnovna pravila racionalnosti: spoštovanje zahteve po konsistenci stališč, upoštevanje dokazil in razumnega sklepanja, zavedanje alternativ in pripravljenost na spreminjanje svojih prepričanj glede na dokazila. Tudi norme »vsakdanjih« argumentov so norme elementarne znanstvene metodologije. Neformalna logika je zame logika v opisanem *širšem* smislu, argument pa pot do spoznanj in oblikovanja prepričanj na področjih, ki so dostopna vsakemu izobražencu (prim. Šuster (2012)).

Ta knjiga z analizo argumentov uvaja bralca v logiko v tem širokem smislu, saj ponuja orodja za prepoznavanje, analizo in oceno argumentov in kritiko slabih korakov. »Orodjarna za slehernika« po Aristotelovem zgledu zajema osnovne pojme (**2. pogl.**) analitična orodja (definicije, posplošitve, **3. pogl.**), deduktivna orodja (osnovne veljavne oblike, **4. pogl.**), osnove induktivnih in »znanstvenih« sklepanj (induktivne posplošitve, razlage, analogije, vzročni argumenti, **5. pogl.**) in analizo standardnih argumentativnih zmot (**6. pogl.**). Pri slednjih poudarek ni na klasifikaciji in izčrpnosti pač pa na razvoju sposobnosti, da z dobršno mero gotovosti razsodimo: to pa *ne* sledi!

Že zagovorniki in tvorci neformalne logike opozarjajo (Johnson in Blair (2002), str. 352), da je razvoj neformalne logike potekal drugače kot pri formalni logiki. Slednja se je v 19. stoletju začela kot revolucija na ravni teorije, ki se je potem počasi prenesla na raven logičnih učbenikov. Takšno zaporedje se zdi normalno: učbeniki so sredstvo, s katerim najnovejšo teorijo prenašamo na naslednje generacije, v njih ni strokovnih in teoretskih kontroverz. Neformalna logika pa po mnenju Johnsona in Blaira ubira prav nasprotno pot – teoretski razvoj v veliki meri motivirajo praktični poskusi poučevanja presoje dejanske rabe argumentov. Na »uporabno« logiko zato lahko gledamo kot na teoretsko znanost pa tudi kot na veščino, ki jo obvladamo, tako kot igranje klavirja ali mizarjenje. Veščin pa se ne da predstaviti samo kot spisek bolj ali manj enostavnih navodil in formul. Tudi veščin neformalne logike se učimo s prakso, zato sem na koncu knjige dodal poglavje »argumenti v živo« (**7. pogl.**), v katerega sem vključil nekaj tipičnih napak in razčlenitev bolj kompleksnih argumentov. V tem okviru obravnavam tudi *debate* kot pomemben del »žive«, vsakdanje argumentacije. V debatah in preučevanju argumentov nasploh se mi zdi pomembno staro Millovo opozorilo:

Kdor je seznanjen le s svojo platjo primera, ve le malo o njem Argumente mora slišati od oseb, ki dejansko verjamejo vanje, jih zagovarjajo z vso resnostjo in dajejo pri tem vse od sebe. Spoznati jih mora v njihovi najbolj verodostojni in prepričljivi obliki.¹

Ni naključje, da je prav Mill ob Aristotelu (*Organon*, zbirka šestih del) avtor enega temeljnih del iz tradicije neformalne logike kot logike v širšem smislu (*A System of Logic*, 1843). Zanj ni razlike med logiko vsakdanjega razmišljanja, ki vključuje ključna vprašanja morale, in logiko znanosti.

|| 1 Mill, J. S. 2003. *Utilitarizem in O svobodi*. Ljubljana: Krtina, str. 172.